

Třetí přednáška:
Etika jako zbytečná: sociologický relativismus
14. října 2003

Minule: Metafora společenské smlouvy: proč „metafora“ a jaká -jako sdílená obecná vůle a společné Já (Rousseau) - jako sobectví krocené kalkulem pod dozorem vladaře (Hobbes) - jako upřesňování přirozeného vědomí potřeb soužití (Locke). Dle toho etika jako zbytečná (všichni víme...), jako marná (jsme nutně sobci), jako užitečné upřesnění.

Tak možnosti, ač čistě empiricky vzato se zdá, že lidská společnost opravdu

vznikají jako rousseauovská kmenová společenství
 jediná vůle, jediné společné já

pak se postupně uvolňují docela podle Locka, řízena minimálním „přirozeným“ zákonem, avšak vývoj nevede přímo ku vědomé „společenské smlouvě“ jako je ústava. Zdá se, že po lockeovském stadiu lidská společenství

se docela podle Hobbese egoisticky rozpadají, avšak pod dojmem hrůzy boje všech proti všem

bud' pokouší o návrat k rousseauovské nepochybnosti (ovšem násilím, protože teď je to umělé - tradicionalismus)

nebo budují soužití dohodou na základě společných předpokladu, podepisují základní listinu či ústavu, zas podle Locka

Tak k čemu filosofie?

Nestačil by prostě empirický popis jednotlivých stadií a společenství?

Věda vábí svou zdánlivou jistotou, jednoznačností

Co s empirikou (popisem na rozdíl od výkladu) faktu?

Empirika: popis toho, jak se věci skutečně mají

nikdy není zcela prostá teorie: vychází z předpokladů o tom, co je důležité, co samozřejmé, co nestojí za povšimnutí

Např. vypuštění dějin každodenního života z dějepisu ve prospěch života králů - empirika pak zkresluje.

Přesto rozdíl mezi představou o tom, jak by věci mohly/měly být
 (**normativní etika**)

a popisem toho, jak se věci skutečně mají (**deskriptivní etika**)

Proč potom rozebírat různé možnosti? Nestačil by empirický popis?

⇒ Nestačil, protože neřeší problém volby: ve věcech lidských nejde o vývoj **nutný, nýbrž vědomý a volený** -

lidé se rozhodují - či mohou rozhodovat - není rozhodnuto, co bude: je to na nás

Ovšem pokud se nebudeme zabývat rozborem, rozhodnutí padne anonymně, následkem nechtěných následků nevědomých rozhodnutí.

(Příklad: nikdo v Americe (mimo automobilky, pneumatiky a petrolejáře) nechtěl zničit veřejnou dopravu, jen se svézt autem, nedomyslel následky: dnes atomizovaná společnost v udušených městech)

Vědomé rozhodování vyžaduje důkladnou a spolehlivou znalost vší fakticity, avšak ta nestačí: potřebujeme i představivost

Podmínkou svobody je vědomé rozhodování - tedy nejen empirie (zkoumání faktů) nýbrž také filosofie (zkoumání možností)

* * *

Jenže výchozí lidská situace:

Lidé chtějí věřit, touží po jistotě v nejistém světě
chtějí věřit, že etika je něco zbytečného, protože všichni slušní lidé vědí, co je dobré a správné, a na neslušné platí jen karabáč

Jakmile se ptáme, co je dobré, zpochybňujeme samozřejmost. Raději se neptat a věřit

Běžné v uzavřených společnostech, kde si lidé nedovedou představit, že by bylo i jinak

České země za totality: monolit za ostatním drátem jakýkoliv rozdíl je podezřelý, nebezpečný

To pokušení i dnes: co je dobré a správné je jednoznačné, učít etiku znamená memorovat se studenty „morální zásady“

(obvykle zvyklosti předešlé generace, morální je to, co schvalovali prarodiče a doporučovali rodiče,

každá mladá generace se jeví jako zkažená, protože je jiná)

[Také základní postoj všeho fundamentalismu: kdo se liší, je spojenec ďábla: fundamentalismus, křesťanský, muslimský, židovský neuznávají rozdílnost -

jen jedno je správné, morálka znamená prosazovat to jediné]

Jenže: jak můžeme věřit, že etika je něco samozřejmého, když lidé jsou tak různí?

Různost ohrožuje bezpečnou jistotu víry, první podnět je **vymýtit odlišnost** (antisemitismus, dnes zášť vůči muslimům, Romům)

Když lidé nejsou schopni prosadit absolutní platnost své víry, uchylují se k dílčí platnosti:

ano, je dobro a zlo, ale každá společnost si je určuje podle svého: v jejím rámci její zvyklosti platí jako absolutní

Skutečnost: lidé jsou opravdu různí

To zaznamenává již Herodotus na dvoře perského krále se Řekové střetávají s kalatskými Indy: Řekové pálí své mrtvé, Indové je pojídají, oba považují svou zvyklost za boží přikázání, druhou za nejhorší zločin - skutečně každá společnost vytváří svá pravidla, z toho závěr, není jedno správné, druhé špatné, jen „naše“ a „cizí“

Podobně anglické představy o čestnosti v úřadě připadají Afričanům naprosto neetické stejně jako africké představy Angličanům

EU uznává platnost manželství stejného pohlaví: tam samozřejmé, u nás šok

Rozličnost ohrožuje, zvl. lidi s nahlodaným sebevědomým, se sebepochybami -

proto: zachováme hřejivou představu absolutní platnosti tím, že platnost omezíme na určité společenství.

Aspoň u nás to platí! a kdo se liší, na toho
vezmeme bejsbólové pálky nebo moralizující rétoriku
A porážka vede k přijetí představ vítěze: proto trapný pokus
poražených, slabších, přebírat zvyklosti vítězů: kupovat
tavené sýry z dovozu, pokropit češtinu přejatými pojmy,
opičit se po silnějším

Sociologický fakt, z něhož se problematickým způsobem odvozuje etická norma:

všimněte si skrytého předpokladu, že co je, to by i mělo být
podříditi normu skutečnosti, na př. snížení očekávání, protože
praxe je nízká!

**popíráme, že by existoval společný jmenovatel, uplatnitelný u
všech společností, podle něhož bychom mohli porovnávat - každá
společnost má svá měřítka dobra/zla, všechny taková měřítka
jsou stejně platná**

I představa nepředpojatosti je prý druhem předpojatosti:
je to prý jen osvícenský předsudek

my máme rádi nestrannost = my straníme
nestrannosti!

to je naše svaté právo, pokud uznáme, že to platí
jen pro nás a že jiní mohou mít vlastní preference,
zcela odlišné: některé společnosti odměňují
„partijnost“, to jim nemůžeme upírat

**To znamená: naše hodnotová soustava je jen jedna z mnohých, nemá vyšší
platnost**

my si ceníme nevměšování, Rusové jsou zvyklí vměšovat se - jedno není
„správné“ a druhé „nesprávné“ - leda že v rámci té, oné
společnosti. Jediný rozdíl je, že Sověti měli v roce 1968 víc
tanků. Podobně s americkým zásahem v Iráku: my si ceníme
nevměšování, Američané jsou misionáři, změnit svět podle obrazu
svého

Tedy zak zvaný Sociologický relativismus:

**Neexistuje obecně platná morální zásada, podle níž bychom mohli
porovnávat**

Na př. „lidská práva“ jsou jen náš předsudek, Číňané na ně
nevěří. Představa lidských práv vyrůstá z evropského
osvícenství (resp. buržoasie), platí jen tam, kde ji lidé
přijímají

Abychom mohli mluvit o lidských právech, museli bychom
být všichni stejní a nebo **sdílet „podstatu“** -
stejní nejsme, podstata prázdný pojem.

Tedy základní tvrzení, které tu označujeme jako „sociologický
relativismus“, je, že

**nic není správné/dobré o sobě, nýbrž cokoli daná společnost považuje
za správné, v rámci té společnosti opravdu správné je**

Tak tomu vskutku je: čirá empirie: skutečně, každá společnost si vytváří
svůj morální kodex, který uvnitř této společnosti má absolutní
platnost.

To potvrzuje sociologie: skutečně tomu tak je. Sociologie
neposuzuje, jen uznává, že v každé společnosti platí její kodex.
Odtud označení „sociologický relativismus“

jenže zastánci tohoto postoj
mu přiřítají **normativní platnost** - na rozdíl od sociologů, kteří
jen krčí rameny, zastánci **sociologického relativismu**
předpokládají,

že nejen tato společnost považuje X za dobré, nýbrž
že v této společnosti X dobré je
(příklad polygamie mezi mormony)

Tolik tedy sociologický relativismus v etice

* * *

Jak zkoumat sociologický relativismus?
Vůbec, jak zkoumat filosofickou tézi?

Sociologický relativismus rozšířený, zdá se přesvědčivý, protože různost skutečná. Můžeme jej považovat za *pravdivý*? Čili, **je to pravda, že každý má svou pravdu?** Jak zkoumat?

→ **Zásadní filosofická otázka:** jak zkoumat spolehlivost filosofického tvrzení?
⇒ Pojmová vyjasněnost (včetně logické soustavnosti)? ie, co to znamená?
⇒ Z čeho to vychází? odpovídá to zkušenosti?
⇒ Co z toho vyplývá? jaké následky?

⇒ **Pojmová vytríbenost, logická soustavnost sociologického relativismu:**

Napřed objasnit pojmy:

→ **Relativismus**

„Relativismus“ jako filosofický pojem neznámá, že je
všechno jedno, či německy, *legal, illegal, scheissegal!*

Relativní znamená vztažený, ne libovolný

význam se zakládá na vztahu: na př. odpověď na otázku
„kolik je dost brambor“ je *relativní* avšak ne
libovolná:

Vztahuje se k velikosti rodiny, četnosti
nákupu (empirické podmínky), avšak *není*
libovolná:

je stanovena svým vztahem (relací k něčemu)

Relativní znamená **určený vztahem**, ne „neurčitý“
Proto **když řekneme, že něco je relativní, musíme se ptát,**
relativní (tj vztažené) k čemu?

Sociologický relativismus =
morální normy nejsou ani absolutní, ani libovolné,

jsou relativní (jsou stanovené) zvyklostmi či
preferencemi dané společnosti:

ale v té platí!

nic není dobré/zlé, správné/nesprávné o sobě, nýbrž jen
ve vztahu k určité společnosti. Dobré/zlé kde, podle
koho? (Ve stalinistické společnosti udat rodiče jako
Pavlík Morozov je dobré a správné, v kapitalistické

společnosti je dobré a správné je prodat - podřídít morálku zisku [Ale maminko, já na tom vydělám!])

→ **Stanovit is pojmy dobrý a správný**

rozlišujeme pojmy dobrý/zlý a správný/nesprávný!

dobrá → má záhodné (vnější) následky nebo pochází z pozitivních (vnitřních) úmyslů
 správný → odpovídá určitým souvislostem, buď vnějším (ve smyslu „vhodný“) nebo vnitřním (odpovídá určitým zásadám)

Něco může být správné (např. odpovídat požadavkům zákona) a přitom nebýt dobré
 podobně něco může být dobré, ale neodpovídat našim očekáváním
 příklad Ježíšovo jednání vůči ženě přistižené v cizoložství

→ **Stanovit si pojem „společnost“ kdo všechno je „společnost“, která určuje dobro a zlo??**

Máme se řídit rodinou, naší vsí, naší zemí, naším stavem - kdo je společnost, jejíž návyky máme považovat za závazné?
 I když rozhodneme, která „společnost“, nenajdeme v ní jen jeden názor. Když narazíme na názorovou pluralitu, má stačit prostá většina? (To byl „demokratický centralismus,“ i dnes názor některých: odklon od vítězné strany je zrada...) Dvě třetiny?
 (Všimněte si, je to varianta otázky, jak zjistíme „obecnou vůli“!)

Druhá otázka: Na čem se to zakládá?

→ Na propojení dvou odlišných úrovní hovoření, deskriptivní a normativní
 Vychází z **nepopřitelné skutečnosti plurality** - různá lidská společenství si vytvářejí odlišné morální soustavy
 Pokračuje k předpokladu, že to jim dává **i morální závaznost**:
 tedy: společnost X považuje Y za dobré, proto v rámci této společnosti X **je** dobré a závazné
 NON SEQUITUR!

Sociologický relativismus (ie, představa, že hodnota se váže na preferenci mé komunity) vzniká z vědomí rozlišností mezi společnostmi či „kulturami“ (je to terminus technicus, = dobré se váže na společnost, kulturu, zahrnuje relativismus kulturní, náboženský atd.)

→ Na předpokladu, že množina znamená rovnocennost
 Je možné z různosti názorů odvodit rovnoměrnou právoplatnost všech názorů? Na kolik je šest a šest bývá ve školce mnoho názorů? Desetnáct? Je přece možné, že jeden názor se mýlí (nepotismus, společensky přijatelný a považovaný za správný, nevede k rozvoji společnosti!)

Rozlišnost neznamená, že všechny názory jsou či nejsou stejně dobré, znamená jen, že co je dobré není zjevné, potřebujeme přemýšlet, zkoumat - a nejen o sobě, nýbrž i v souvislostech nejen

společnosti, nýbrž dobra a zla lidstva, světa (příklad stupňování konzumu: ohrožuje život na zemi!)

Z toho, že je mnoho různých názorů, nemůžeme odvodit, že všechny jsou stejně dobré

→ Sociologové vycházejí z představy hodnotově neutrálního světa: o sobě nic na světě není ani dobré, ani zlé. Hodnota proto podle nich vstupuje až vědomými hodnotovými soudy. Proto lidé jako Sumner, Westermarck, Benedictová konstatují, že měřítko dobra/zla jsou zakódovány ve zvyklostech lidstva a proto není možné jednání hodnotit jinak, než ve vztahu k dané společnosti, podle konformity tomu, co příslušná společnost považuje za dobré.

Na př. nemůžeme vyčítat Havlíčkovi antisemitismus, protože ten byl běžný v jeho době a společnosti -

Jenže **filosofická otázka není, jestli antisemitismus můžeme vyčítat Havlíčkovi nebo Haškovi (hodnocení těchto osobností), nýbrž je-li antisemitismus morálně odsouzení hodný, i když jej nevyčítáme jim osobně!!**

⇒ Co z toho vyplývá? Tj., co kdyby to byla pravda?

→ **Paradox vnitřní totality:**

všimněte si paradoxu: pro zastánce soc. relativismu
Odklon od norem společnosti (tj. nekonformnost, nesouhlas, oposice), pokud v ní žijeme, je morálně nesprávný a odsouzeníhodný.

Protest proti většinovému názoru nelegitimní:
Disident se mýlí nutně protože se odlišuje, zatím co skutečné dobro v dané společnosti je to, co tato společnost přijímá. Kdo nesouhlasí, hřeší - protože jen **většina vytváří dobro** (či pravdu)

Všimněte si: Chartisté, kteří v očích světa zachraňovali čest Československa, se u nás jeví jako kverulanti a provokatéři a i dnes se mnoha lidem tak jeví.

Všimněte si též našeho postoje k oposici: v demokracii platí za občanskou angažovanost, u nás málem za zradu!

uznali bychom platnost plurality, právo na zvláštnost - nebylo by to lepší? Problém dneška: na jedné straně „lidská práva“, na druhé kulturní pluralita - zásadní problematika plurality a pravdy! Kolik krve ve jménu pravdy!

⇒ příklad: psaní pravou, levou rukou: kdybychom uznali pluralitu, nedonucovali bychom je a byla by pohoda...
Jenže pozor: děti k psaní pravou rukou donucoval právě postoj většiny, souhlasně se sociologickým relativismem: soc. relat. vede k závěru, že dítě se má přizpůsobit! Oproti tomu údajný „relativismus“ - každý píše po svém - se dovolává obecně platné zásady: úcty k svébytnosti! Co je vlastně relativismus?

- ⇒ Příklad: Angličané odsuzují suttee, upalování vdov - ale Indové považovali za správné: a Angličané se nestarali, co s vdovou
- ⇒ Příklad: Souostroví GULag: můžeme odsoudit? V ruské tradici praxe „pravoslaví“ a „samoděržaví“ má dlouhou tradici, nepříčilo se zvyklostem (na Sibiř již za cara!)

Exkursus, pokud čas dovolí:

Širší otázka pravdy, normy vůbec: můžeme mluvit o společné pravdě nebo si každý jedinec ustavuje vlastní pravdu? **Problém Sokratův:** Atéňané věří, že jen jejich pravda je pravda, sofisté popírají, že vůbec může být nějaká „pravda“ (každý má svou). Sociologický relativismus jako řešení: JE pravda, a každé společenství si stanoví, co to vlastně je.)

Sokratovo filosofické řešení: rozlišit pravdu samu, která je nad námi, a jednotlivá vyjádření pravdy, jimiž k nim poukazujeme: v předešlém případě, někdo předky pojídá, jiný spaluje - v obou případech aby předešli znesvěcení ostatků. Příklad spravedlnosti: žádná známka není úplně spravedlivá, přesto o spravedlivou známku usilují.

➔ **Problém: pokud je socio relativ pravda, je vůbec možné něco zlepšit?**

Pokud dobré je to, co se dané společnosti zamlouvá, pak každý, kdo usiluje o změnu, je kverulant a není možná změna k lepšímu

Problém „pokroku“ - ve jménu pokroku došlo k největším hrůzám: rozvoj automobilismu, zničení lesů, ale také kolektivizace, komunismus. Dejte pokoj s pokrokem

Filosofický rozbor: co znamená „pokrok“?

Jedno pojetí: dějiny „spějí“: celý lidský vývoj má směr a cíl, určený Bohem nebo Dějinami, dobré je to, co podporuje postup tímto směrem, špatné cokoliv tomuto směru brzdí. Pokrokový = dogmatický. To bylo komunistické pojetí pokroku, založené na historickém determinismu a vedoucí k dogmatismu

Druhé pojetí: dějiny „nespějí“, je dobře možné, že celkové pensum dobra a zla ve světě je konstantní. Avšak v dané situaci existují konkrétní zla, která je možné napravit: je možné zamezit holosečím, je možné omezit výfukové plyny. Nelze budovat ráj na zemi, avšak je možné pomoci v konkrétním utrpení. Pak pokrokový = angažovaný oproti lhostejnému: Přemysl Pitter „pokrokový“ v tomto smyslu. (To bylo soc dem pojetí pokroku.)d

Třetí pojetí: fatalismus - věci se mají, jak se věci mají, nemá smysl je měnit. Co je skutečné, to je i dobré. Sociologický relativismus?!?

Jde o to, že pokud přijmeme sociologický relativismus, není žádná meliorizace možná, protože každá kritika stávajícího stavu je kverulantství

Závěr:

Sociologický relativismus - představa, že o dobru/zlu, správném/nesprávném není třeba přemýšlet, protože to automaticky řeší zvyklosti té či oné společnosti a dobré/správné je, co ta či ona společnost schvaluje

Soc. relativismus

⇒ je přesvědčivý jako popis toho, jak většina lidí dochází ke svým postojům: většinou je přejímají ze svého okolí, považují obvyklé za dobré a správné,

⇒ problematizuje se, když začneme myslet kriticky a potřebujeme rozhodovat, co máme za dobré považovat - jakmile začneme myslet

Máme z toho odvodit, že je lépe nemyslet a řídit se tradicí?

To je závěr konservatismu, Edmund Burke či Roger Scruton

Jistě odvodit, že lidé jsou různí a glajchšaltování společnost ochuzuje - ovšem i glajchšaltování uvnitř jednotlivých společností, podle sociologického relativismu!

Mimo to: jsou lidé tak různí - nebo můžeme stanovit společné postoje, různě vyjadřované?

Příklad Inuitů, kteří nechají babičku zmrznout - znamená to, že zásady jsou různé, nebo že podmínky jsou různé?

Ale positiva na socio. relativismu

Snad hlavní poučení: absolutismus (dogmatismus jednoho zaklínadla) je neudržitelný, i v případě na příklad lhaní.

Pravidla obcování jsou relativní (vztažená), Jak jednat se vztahuje (tudíž v potaz musím brát)

- (i) podmínky, za kterých se rozhodují (znamenala by pravda smrt důvěřujících?)
- (ii) zásadu dobra: chceme zachovat trvale udržitelný život, který poskytuje možnost osobního rozvoje, pro všechno lidstvo i jeho svět

Absolutně platné je pravidlo, konej dobro! Avšak co to bude v dané situaci znamenat, to je relativní (vztahová) skutečnost.